

DEĞERLENDİRMELER

KAZAK ENTSİKLOPEDİYASI

Aykap, Ü. Subhanberdina, S. Dévitov (haz.),
“Kazak Entsiklopediyası”
Bas Redaktsiyası, Almatı, 1995, 366 s.

Murat CERİTOĞLU

Mensubu olduğu milletin durumundan rahatsız olanlar bir araya gelip eğitim kurumları açmak, kitaplar yazmak, dergi, gazete yayınlamak gibi faaliyetlerde bulunarak sorunları ortadan kaldırmaya çalışır. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarındaki Orta Asya Türklüğünün durumu da yetiştirdiği aydınları rahatsız etmektedir. Buna bağlı olarak da sorumlu kişilere yakışır şekilde davranan Kazak, Tatar, Özbek, Azeri, Türkmen, Kırgız aydınları da mensup oldukları toplumu bilinçlendirmek, millî kimliklerini korumak ve güçlendirmek amacıyla çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Ahmet Baytursınov, Turar Rıskulov, Sultan Galiyev, Muhamedjan Seraliyn, Elihan Nurmuhamedulı Bökeyhanov, Mirjakıp Duvlatov, Tahir Jomartbayev, Magjan Jumabayev, Bakıtjan Karatayev, Şèkèrim Kudayberdiyev, Beyimbet Maylin, Fayzolla Satıbaldiyn gibi dönemin Kazak aydınları da yazdıkları kitaplarla, yazılarıyla; çıkardıkları gazetelerle, dergilerle; verdikleri siyasi mücadelelerle bir ömür

geçirmişlerdir. Kazak Türklerinin ilk dergisi olan *Aykap* da bu düşünceye sahip insanların bir araya gelmesiyle yayın hayatına başlamıştır.

Türkistan Ansiklopedisi'nin *Aykap* maddesinde, Aykaphıların Türk birliği ölküsünü öğütlediği, sömürölmekten dili, dini ve kökü bir Türk halklarının birleşmesiyle kurtulmanın mümkün olduğunu savunduğu yazılıdır. Derginin, yazarlarından Ahmet Baytursinov tarafından düzenlenen Arap grafiğine dayalı Töte yazısıyla değil de, Türk halkları için ortak olan yazıyla yayımlanmasının da bu düşünceden kaynaklandığı ileri sürölür.

Türkistan Valayati, *Dala Valayati* ve *Kazakistan* gazeteleri ile *Aykap* dergisinde yayımlanan yazıların konularının bibliyografyası 1961 ve 1963 yıllarında yayımlanmıştır. Ancak bu bibliyografyalarda Ahmet Baytursinov, Elihan Bökeyhanov, Mirjakıp Duvlatov, Jüsipbek Aymavıtov, Magjan Jumabayev, Şekêrim Kudayberdiyev, Gumar Karaşev gibi Kazak aydınlarının yazılarına dönemin rejimine aykırı olması sebebiyle yer verilmemiştir (s. 6). 1995 yılında yayımlanan *Aykap* dergisinin bibliyografyasında ise herhangi bir sansür uygulanmamış, bütün yazılar bir bir listelenmiştir.

Aykap dergisi 1911 yılının Ocak ayından, 1915 yılının Eylül ayına değin Troitsk'te Energiya yayınevi tarafından başlangıçta ayda bir, daha sonra ayda iki sayı olmak üzere Arap harfleriyle kesintisiz olarak 88 sayı yayımlanmıştır.

Derginin baş redaktörü olan Muhamedjan Seraliyn dergiye niçin *Aykap* adını verdiklerini 1911 yılının 1. sayısında şöyle açıklar: Biz Kazakların “éy, kap” (eyvah, tüh, vah vah) demediği hangi iş var? Gazete çıkaracak olduk, beceremedik. Zenginlerimizi bir araya getiremedik. Zenginlerimizi bir araya getirdiğimizde, parasız iş yapmanın yolu bulunmadı. “Kap, paranın yokluğu, kolun kısıalığıdır” dedik. Güzel yerlerimizi elde tutmak için kale yapacak olduk. Birleşemedik. Bu yerler elden gitti. “Kap” birlik olamamamızdır dedik. Genel vali, bey olacağız diye didiştik, birbirimizi kırdık. Yenilenimiz yenenimize “sonraki seçimde görüşürüz, görürsün” dedik. Bundan dolayı, biz Kazakların birçok yerde tamamlayamadığı işler çoktur. “Kap dedirten ansızın gelişen işlerimiz çok olduğu için dergimizin adı da pişmanlığımıza uygun olarak “*Aykap*” oldu (s. 24). Derginin adının niçin “*Aykap*” olduğuna dair 1911 yılının 11. sayısında yazarlar adına şöyle bir açıklama yayımlanmıştır: “*Aykap*” Kazak'ın yerli (asıl) sözüdür. Bu söz, asırlarca bilimde ve eğitimde geri kalan Kazak halkının pişmanlığının ifadesidir (s. 24).

Aykap dergisinin yayımlanması ve redaktörüyle ilgili Leningrad'daki Sovyet Devlet Tarih Arşivinde şu bilgi bulunmaktadır: Orenburg Eyaletinin Troitsk şehrinde yayımlanacak olan Kazak dergisiyle ilgili, 19 Ocak 1910 yılında verilen kimlikle Kostanay eyaleti Şubar bölgesinin N5 köyünün Kazak'ı

Muhamedjan Seraliyn'in redaktörlüğü ve sorumluluğunda Aykap adlı derginin aşağıdaki programla çıkarılmasına izin verilmiştir.

1. Baş Makale, 2. Dış Haberler, 3. Müslümanların Meseleleri, 4. Aktualite, 5. Hikayeler ve Şiirler, 6. Bibliyografya ve bilimlik makaleler, 7. Her türlü haber ve redaksiyaya mektup (s. 25).

Prof. B. Kenjebayev dergideki yazıların şu konular üzerine olduğunu belirlemiştir.

1. Siyasi yazılar, 2. Edebi yazılar, edebiyat sorunları, 3. Eğitim öğretimin durumu ve sorunları, 4. Ana dili, alfabe ve yazım sorunları, 5. Kazak kadınlarının durumu ve eşitlik, 6. Sağlık ve tarımla ilgili tavsiyeler ve bilimlik başarılar, 7. İç ve dış haberler, 8. Kitap eleştirileri, 9. Muhabir mektupları ve cevap mektupları (s. 25).

“Aykap yönetiminden bir rica” başlığıyla yayımlanan şu yazı derginin amacını en iyi şekilde gözler önüne sermektedir: Bir topluluğun millet olarak yaşaması için kim olduğunu bilmesi gerek. Kendini, geçmişini tanımayan, unutan topluluk millet olarak yaşayamaz. Bundan dolayı *Aykap* okuyucuları sizlerden rica ediyoruz: Bildiğiniz veya çevrenizden, gün görmüş kişilerden işittiğiniz ölmüş veya yaşayan Kazak ozanlarının, düşünürlerinin, hatiplerinin veya bilim adamlarının kimler olduklarını vb. *Aykap* yönetimine yazınız. Yaşıyorlarsa ve mümkünse bir fotoğraflarını gönderiniz. Yeterli bilgi toplanırsa bu önemli kişilerimizin hayat hikayelerini sırayla yayımlayacağız. Bu bölüm pörçük bilgileri yazmazsak, kısa zamanda unutacağımız açıktır. Değerli okuyucular bu ricamızı dikkate alacağımızı umut ediyoruz (s. 103).

Dergi, Ü. Subhanberdina ile S. Dévitov tarafından “Aykap” adıyla kitaplaştırılarak Profesör Beysanbay Kenjebayev'e ithaf edilmiştir. Kitap, Kazak Basın Yayın Tarihi, Metinler, *Aykap* Dergisinin Tanınmış Yazarları, *Aykap* Dergisinde Yayımlanan Makaleler ile Haberlerin Özetlenen Bibliyografik Listesi ve Yazarların Alfabetik Listesi olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.

Eserin “Kazak Basın Yayın Tarihi” bölümünde (s. 5-44) gazete ve dergi gibi basın yayın organlarının toplum hayatındaki yeri konusu üzerinde durulmuş ve 1917 Ekim ihtilaline kadar Kazaklar tarafından çıkarılan gazete ve dergiler hakkında bilgi verilmiştir. 1870 yılında, Taşkent'te başlangıçta *Turkestankie Vedomosti* gazetesinin eki olarak iki sayısı Kazakça, iki sayısı Özbekçe olmak üzere ayda dört defa çıkan ve 1882 yılına kadar yayımlanan Orta Asya Türklerinin ilk gazetesi *Türkistan Valayatının Gazeti*; 1888-1902 yılları arasında Ombı'da *Akmolinskie Oblastnie Vedomosti*'ye ek olarak haftada bir defa çıkan ve iktidarın aldığı kararları da ilan eden *Dala Valayatının Gazeti*; 1907 yılında Sankt Petersburg'da çıkan *Uflat* adlı Tatarca gazeteye

ek olarak çıkan liberalist *Serke* gazetesi; 1907 yılının Mart ayında Troitsk'te yalnızca bir sayı yayımlanan *Kazak Gazeti*; 1911-1913 yılları arasında başlanğıçta Orda'da, daha sonra Oral'da Kazakça ve Rusça çıkan *Kazakstan Gazeti* ve 1907 yılında bir sayı çıktıktan sonra kapanan *Kazak Gazeti*'yle aynı adı taşıyan, Orenburg'da 1913 yılının 2 Şubat'ında ilk sayısı yayımlanan, 1918 yılına kadar çıkarılan ve tirajı 3000, bazı kayıtlara göre 8000'e kadar çıkan *Kazak Gazeti* hakkında özet bilgiler verilmiştir. Aynı bölümde en son değerlendirilen Kazakların ilk dergisi olan *Aykap*'tır. *Aykap* alt başlığı altında derginin künyesi, hangi yıllarda kaç sayı yayımlandığı, niçin *Aykap* adını taşıdığı, hangi programa göre yayınlanmasına izin verildiği, değişik konuların hangi yazılarla ne şekilde değerlendirildiği yönünde bilgiler verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünü *Aykap* dergisinde yayımlanan yazıların bulunduğu metinler kısmı oluşturmaktadır (s. 45-294). Yıllara göre bir araya getirilen haberin, yazının veya şiirin derginin o yılın hangi sayısında yayımlandığı bu bölümde belirtilmemiştir. 1991 yılının birinci sayısında yer alan Muhamedjan Seraliyn tarafından yazılan baş makalede derginin hangi şartlarda çıkarıldığı, derginin yayınının devamı için neler yapılması gerektiği, programının ne olduğu ve niçin *Aykap* adını aldığı konularına değinilmiş, derginin yazı dilinin Kazakça, Nogayca, Rusça ve Türkçe olduğu belirtilmiştir (s. 47). Bu bölümde metinleri verilen yazıların daha ziyade tarih, milli kimlik, hukuk, kadın hakları ve eğitim öğretim üzerine olduğu görülmektedir.

Aykap Dergisinin Tanınmış Yazarları adlı bölümde (s. 295-302) dergide yazıları yayımlanan Jakıp Akbayev, Ahmet Baytursinov, Elihan Nurmuhamedulı Bökeyhanov, Mirjakıp Duvlatov, Moldagali Joldıbayev, Tahir Jomartbayev, Mağjan Jumabayev, Muhametsélim Kéşimov, Bakıtjan Karatayev, Şèkèrim Kudayberdiyev, Beyimbet Maylin, Fayzolla Satıbalıyın, Sèken Seyfulliyın gibi aydınlar hakkında kısa bilgiler verilmiş ve dergide yayımlanan yazılarından bazıları ismen anılmıştır.

Kitabın *Aykap* Dergisinde Yayınlanan Makaleler ile Haberlerin Özetlenen Bibliyografik Listesi bölümünde (s. 303-363) yazı ve haberler konularına göre geçim ve çalışma sahası; çalışma sahası haberleri; memleket ve hukuk konuları; yönetim; seçim haberleri; seçim, parti, mahkeme haberleri, Kazaklar arasındaki mahkemeler; kadın; Dünya savaşı ve Kazakistan üzerindeki etkisi; Kazak tarihi; gelenek görenekler, eğlenceler ve oyunlar; Kazakların diğer halklarla ilişkisi; eğitim öğretim; dil ve edebiyat; şiirler, hikayeler; çeviriler; folklor; basın yayın ve din başlıkları altında toplanmıştır. Her konu başlığından sonra yazarların soyadlarına göre bir sıralama yapılmıştır. Yazar adından sonra yazının adı, yayımlandığı dergi, yılı, numarası ve sayfası belirtildikten sonra, yazı veya haberin içeriğiyle ilgili bir iki cümlelik bilgi verilmiştir.

Yazarların Alfabetik Listesi (s. 364-366) bölümünde dergide haberi, yazısı veya şiiri yayımlanmış bütün yazarların adları sıralanmıştır. Mahlasların karşısında gerçek adlar verilmiştir.

Kazak Türklerinin XX. yüzyılın başlarındaki sosyal hayatı ve siyasi durumunu, aydınların endişelerini ve ait oldukları toplumun gelişmesi için çabalarını araştırmak, modern anlamda ilk edebi ürünlerinin hangi özelliklere sahip olduğunu öğrenmek için 1911-1915 yılları arasında 88 sayı yayımlanan *Aykap* dergisi ve onun kitaplaşmış şekli yararlı bir kaynak niteliği taşımaktadır.